

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВНЗ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Обґрунтовано мотиваційно-ціннісний компонент у структурі риторичної культури викладача ВНЗ та описано його зміст у п'ятьох складниках (наявність ставлення до риторичної культури як особистісного утворення та суспільного феномену, мотивації здійснювати риторично-педагогічну діяльність, сформованість риторично-педагогічних цінностей, переконань, усвідомлення необхідності риторичного самовдосконалення, сформованість уявлення про риторичний ідеал викладача).

Ключові слова: риторична культура викладача, компоненти риторичної культури, ставлення, мотивація, цінності, риторичний ідеал, самовдосконалення.

Abstract

In the article, the motivational-value component in the structure of the rhetorical culture of the teacher of the university was substantiated. Its content was described in five components (the presence of the relation to rhetorical culture as a personal formation and social phenomenon, motivation to carry out rhetorical-pedagogical activity, the formation of rhetorical and pedagogical values, beliefs, awareness of the need for rhetorical self-improvement, the formation of the presentation of the rhetorical ideal of the teacher).

Keywords: rhetorical culture of the teacher, components of rhetorical culture, attitude, motivation, values, rhetorical ideal, self-improvement.

Риторична культура (*дали* – РК) неможлива поза сферою цінностей, моралі. Наявність мотиваційно-ціннісного компоненту в структурі риторичної культури викладача обумовлена специфікою його риторичної діяльності, а саме вимогами суб'єкт-суб'єктної навчальної взаємодії зі студентами, педагогічного (виховного) впливу, розв'язання педагогічних конфліктів, педагогічної рефлексії тощо. Мотиваційно-ціннісний компонент РК викладача вищого навчального закладу, що передбачає його спрямованість на гуманістичне спілкування, вважаємо засадничим компонентом, брак якого унеможливує розвиток інших компонентів РК. Щодо технічних ВНЗ, в ситуації обмежених можливостей технічної освіти розвивати гуманістичні установки студентів, у спеціально організованих умовах формування РК майбутніх викладачів технічних університетів цій проблемі, вважаємо, слід приділяти особливу увагу.

В українських педагогічно-риторичних дослідженнях приділено увагу проблемі змісту та структури РК педагога. Визнаючи «олюднюючу» місію риторики, Г. Сагач описує систему якостей, які та розвиває в людині: «культуру мислення (самостійність, самокритичність, глибину, гнучкість, оперативність, відкритість, ерудицію); культуру мовлення (правильність, ясність, виразність, точність, стислість, доцільність, експресивність); культуру поведінки (ввічливість, тактовність, коректність, точність, розкутість); культуру спілкування (повага до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення односторонців, відповідальність за своє слово, риторичний вчинок)» [1, с. 20–21]. Вважаємо, що ці компоненти визначають, але не вичерпують увесь зміст РК. Я. Білоусова, слідом за Г. Сагач, виокремлює такі підструктури РК студента-гуманітарія: мисленнєва (логічна) культура, культура мовлення, духовно-моральна культура, комунікативна культура (риторична етика) та сценічна (театральна) культура [2, с. 12].

Логічна культура фахівця не завжди є свідченням продуктивності мислення, що з необхідністю має проявлятися у риторичній діяльності. Окрім того, бачимо певну суперечність у їх визначенні

Я. Білоусовою: комунікативна культура не тотожна риторичній етиці, а остання входить у духовно-моральну культуру. У Л. Ткаченко навчання риторики поєднує когнітивний, операційний, ціннісно-комунікативний компоненти [3]. Недосконалість цієї структури вбачаємо в тому, що в ній не оприявлений зв'язок риторики з мовленнєвою культурою й творчістю. Також гадаємо, що ціннісний компонент має бути відокремлений від комунікативного, оскільки аксіосфера мовця визначає зміст усіх етапів риторичної діяльності, когнітивного та операційного в тому числі. Фактично ототожнює РК й педагогічну культуру дослідниця А. Уварова. Вона подає таку структуру РК педагога: «професійно-мотиваційна спрямованість на опанування мистецтва виразного й переконливого слова; професійні знання; комплекс спеціальних здібностей і практичних умінь; педагогічна техніка; характер і результативність мовлення в різних видах діяльності» [4, с. 262]. Назви компонентів цієї структури нам видаються багатослівними, але малоінформативними. Не виокремлює ціннісного компоненту в структурі риторичної компетенції Л. Качалова [5]: когнітивний, практико-діяльнісний, особистісний. Останній розглянуто лише як розуміння значущості РК та потребу в її вдосконаленні.

Ураховуючи позитивні надбання й недоліки інших дослідників РК, а також аспекти, які не знайшли відображення в аналізованих джерелах, але є сутнісними для педагогів, зокрема технічних університетів, у структурі РК викладача ВНЗ виокремлюємо чотири компоненти (рисунок 1).

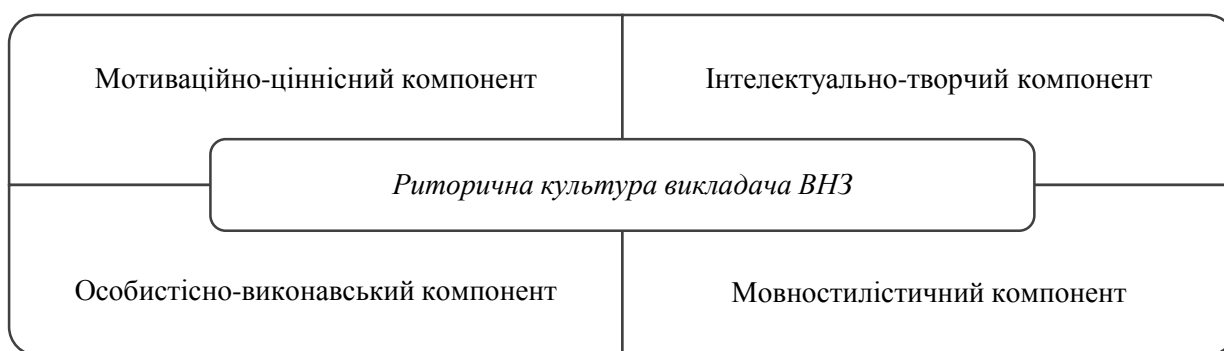

Рисунок 1 – Компоненти риторичної культури викладача ВНЗ

Виділяючи й досліджуючи мотиваційно-ціннісний компонент РК, ми спирались на положення психології, педагогіки та риторики щодо мотивації діяльності (Б. Ананьєв, Н. Жинкін, Е. Ільїн, О. Ковальов, С. Занок, Х. Хекхаузен, А. Маслоу); мотивації педагогічної та мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, І. Зимня, А. Реан); мотивації риторичної діяльності (О. Зарецька та ін.). Про розвиненість мотиваційно-ціннісного компоненту РК викладача ВНЗ, вважаємо, свідчить:

- 1) наявність визначеного ставлення до РК як особистісного утворення та суспільного феномену;
- 2) наявність мотивації здійснювати риторично-педагогічну діяльність;
- 3) сформованість риторично-педагогічних цінностей, переконань;
- 4) усвідомлення необхідності риторичного самовдосконалення;
- 5) сформованість уявлення про риторичний ідеал викладача.

Видатний психолог С. Рубінштейн писав, що людина є особистістю з огляду на те, що вона свідомо обирає власне ставлення до оточення. [6, с. 38]. Відомий дослідник *ставлення* В. М'ясіщев та інші науковці [7, С. 8–42], співвідносять ставлення з потребами, інтересами, оцінками, переконаннями; характеризують як емоційно-вольове, оцінне утворення особистості. Мотиваційно-ціннісний компонент РК викладача ВНЗ передбачає наявність у нього позитивного, активно-діялісного ціннісного ставлення до риторики як галузі знань, риторичної діяльності, усвідомлення значення гуманістичної цінності РК суспільства та особистості. Це визначає ефективність процесу формування її РК, спрямованість на риторичне самовдосконалення.

Завдання підготовки фахівців, спроможних спрямувати своє життя та професійну діяльність на саморозвиток і розвиток суспільства на засадах гуманістичних цінностей, актуалізує розробку ціннісних механізмів формування майбутніх фахівців. У процесі викладання риторики для майбутніх викладачів технічних ВНЗ ця проблема постає з нагальністю, позаяк риторична діяльність викладача іманентно постає в ціннісному світлі. Так, деякі дослідники (зокрема В. Тарасова) включають педагогічні цінності у визначення самого поняття РК. О. Редько, що досліджує риторичну діяльність, актуалізує саме ціннісний зміст, ціннісну спрямованість риторичної діяльності, і яку в першу чергу слід піддавати ціннісному аналізу [8, С. 64]. З. Курцева розглядає риторичну освіту як умову духовно-

морального розвитку й удосконалення особистості. Ключовою риторичною категорією дослідниця називає мовленнєвий вчинок, «в основі якого моральні почуття, установки, моральний вибір» [9, С. 22, 27].

Відомі дослідники в царині аксіологічної сфери особистості визначають цінність значимим для людини феноменом, що відповідає її актуальним потребам, ідеалам, особистісним смислам. За Б. Ананьєвим, В. Франклом, Д. Леонтьєвим та ін., людина знаходить сенс життя, переживаючи певні цінності, вони оприявлюють свідоме ставлення людини до соціальної дійсності і визначають широку мотивацію її поведінки та впливають на всі аспекти діяльності. А «руйнація ціннісної основи неминуче веде до кризи – це стосується як особистості, так і суспільства в цілому, – вихід із якого можливий лише на шляху знайдення нових цінностей» [10, С. 5]. Доведення цих положень знаходимо в авторів, які досліджували різні сфери професійної діяльності.

Вирізняючи педагогічні риторичні цінності викладача ВНЗ, ми спираємося на такі положення: професійні цінності домінують у цілісній структурі цінностей особистості; система педагогічних риторичних цінностей викладача вищої школи виокремлюється із цінностей загальнолюдських і, маючи широкий діапазон, визначається гуманістичним смислом діяльності педагога, його соціальною місією і «особистісно утворюючими можливостями» [11, С. 97].

Ціннісне ставлення до РК формує прагнення до самовдосконалення, яке, у свою чергу, неможливе поза чітко сформованим уявленням про риторичний ідеал викладача ВНЗ. У розробці поняття риторичного ідеалу викладача ми спиралися на 1) положення А. Михальської про риторичний ідеал як історично сформовану, ієрархічно організовану систему найбільш загальних вимог до мовленнєвого твору і мовленнєвої поведінки [12, С. 11.], яке підтримується іншими риториками (Г. Сагач, Н. Голуб, Л. Мацько та О. Мацько, М. Хлебниковою та ін.); 2) уявлення В. Сухомлинського про ідеал учителя, що зводиться на такому потрійному фундаменті: радість від спілкування з учнями, віра в них; глибоке знання науки (навчального предмета); знання психології та педагогіки; мовленнєва культура [13, с. 450–463]; 3) позицію українських вчених, що визначають сучасного педагога як просвітителя, суспільного діяча, активного перетворювача суспільства [14, С. 163.];

Сутнісним для розуміння значення риторичного ідеалу викладача ми вважаємо міркування Г. Васяновича про моральний ідеал педагога, оскільки будь-яка діяльність, а особливо риторична педагогічна, завжди має етичний характер: «Моральний ідеал необхідно розглядати не як пасивне очікування майбутнього, а як активний творчий процес, спрямований на вдосконалення існуючої моральної дійсності, прагнення й здійснення «морального вищого», отже гармонії у взаємовідносинах «педагог-учень», «учень-педагог», «педагог-суспільство» [15, С.55]. У формуванні в майбутніх викладачів уявлень про професійний риторичний ідеал вбачаємо не стільки знанієвий, скільки діяльнісний ефект.

Отож, мотиваційно-ціннісний компонент РК є визначальним у прагненні викладача університету до самореалізації в педагогічній діяльності, в активізації професійного зростання та позитивній спрямованості особистісних риторичних педагогічних перетворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Сагач, Г. М. Похвальне красномовство : практ. посіб. / Г. М. Сагач ; Ін-т зміну і методів навчання. – К. : ІЗМН, 1996. – 154 с.
2. Білоусова, Я. В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Я. В. Білоусова. – К., 2004. – 20 с.
3. Ткаченко, Л. П. Зміст і технологія навчання риторики майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. П. Ткаченко. – Харків, 2002. – 18 с.
4. Уварова, А. М. Формування риторичної культури майбутнього вчителя / А. М. Уварова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2009. – № 1. – С. 259–266.
5. Качалова, Л. П. Педагогическая технология формирования риторической компетенции будущего учителя / Л. П. Качалова // Известия Уральского государственного университета. [Сер. 1 : Проблемы образования, науки и культуры]. – 2009. – № 3 (67). – С. 52–56.
6. Рубинштейн, С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2003. – 508 с. – (Мастера психологии).
7. Мясичев, В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясичев. – М. : МПСИ, 2005. – 158 с.
8. Редько, О. В. Риторика как ценность / О. В. Редько // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 341 (декабрь). – С. 61–64.

9. Курцева, З. И. Коммуникативно-нравственный аспект риторического образования : автореф. дисс. на соиск. уч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / З. И. Курцева. – М., 2011. – 52 с.
10. Леонтьев, Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции. Современный социальный анализ / Д. А. Леонтьев // Сборник работ авторов, получивших гранты Московского отделения Рос. научного фонда и Фонда Форда (Выпуск 6. Серия «Российские общественные науки: Новая Перспектива»). – М. : Московское отделение Российского научного фонда, 1996. – С. 5–24.
11. Слостенин, В. А. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
12. Михальская, А. К. Педагогическая риторика: история и теория : учеб. пособие для студентов пед. ун-тов и ин-тов / А. К. Михальская. – М. : Изд. центр «Академия» 1998. – 432 с.
13. Сухомлинський, В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 4. – С. 393–629.
14. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / авт. кол. : Литвин В. (кер.), Андрущенко В., Довгий С. [та ін.]. – К. : Навчальна книга, 2003. – Книга 3 : Модернізація освіти. – 943 с.
15. Васянович, Г. П. Педагогічна етика : навчальний посібник / Григорій Петрович Васянович. – Львів : Норма, 2005. – 344 с.

Залюбівська Оксана Броніславівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук ВНТУ, Вінниця, e-mail: o.zaliubivska@gmail.com

Oksana B. Zaliubivska, Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor in Department of Philosophy and Human Sciences, Vinnytsia National Technical University, Vinnitsa, Ukraine, e-mail: o.zaliubivska@gmail.com